

Socialistisk självprövning

UNDER DE SENASTE veckorna har Morgon-Tidningen innehållit en rad artiklar "om socialismen av i dag". I stor utsträckning möter i dessa uppsatser gamla schabloner, användbara lika väl för tio, tjugu eller trettio år sedan, men flera inlägg har varit personliga och tankvärda, präglade av en självprövning som verkligen är värd detta namn. Ur denna synpunkt är utan tvivel fil. dr Tage Lindboms principiellt inriktade analys av det största intresset. Lindbom betonar att socialismens äldre teoretiker tänkte sig "någon sorts demokratisk självförvaltning"; Marx och Engels fantiserade ju rent av, under inflytande av Hegels dialektik, om statsapparats totala avskaffande, och ännu omkring 1920 kunde ledande svenska socialdemokrater tala och skriva i denna anda. Men socialismen "konfronteras i dag", fortsätter Lindbom, "med en statsapparat, som omöjliggör en demokratisk självförvaltning". En mera omfattande socialisering skulle medföra ytterligare "en betydande expansion av statens och byråkrats makt". Lindbom tror att stora delar av arbetarklassen i Västerlandet

är beredda att trots detta rösta för en allmän socialisering, men det skulle ske "utan hänförelse, utan en inre brinnande tro". Och han slutar med tesen att invändandet i nationen och staten givit stora vinster i form av social trygghet, men också framvungit tributer som banbrytarna inte tänkt sig: "både demokratin och socialismen hamnade i den babyloniska fångenskapen".

Samma problem har C. D. H. Cole, en av den brittiska socialismens äldsta och främsta teoretiker, diskuterat i två artiklar i *The New Statesman*. Cole är mera konkret, och hans kritik är mera klar och direkt. Den socialisering som genomförts i England har varit en missräkning ur de socialistiska förhoppningarnas synpunkt, förklarar han. Förvaltningen av de nationaliserade industrierna är "en dålig korsning mellan byråkrati och stor affärsrörelse, den ger inte arbetarna någon känsla av att ansvaret för stor produktion och låga kostnader nu vilar på honom. Den ger inte konsumenten någon känsla av delaktighet: den kommer honom att mer än någonsin känna sig ha att göra med en väldig, okontrollerbar, monopolistisk maskin." Vad som skett är blott att statsföretag ersatt privatföretag, "utan någon ändring i anda och position". Den engelska regeringen har blivit "offer för den tendens till centralisering och auktoritär kontroll som det borde ha varit dess uppgift att bekämpa". Ingen känner därför "någon entusiasm för ytterligare socialisering".

Cole tänker sig visserligen en möjlighet att häva det onda, främst genom centraliseringens tillbakaträngande och bildande av självständiga förvaltningsenheter inom produktionen. Men denna linje, gillesocialismens eller syndikalismens, ter sig lika utopisk som en Fourriers eller en Owens ideologier. Hur skall förstatligande och planhushållning kunna förenas med självstyrelse för de särskilda företagen? Något kan väl göras på denna väg, men det synes uppenbart att stats-expansion, socialisering och centralisering i stort sett måste följas åt — socialismen har alltid drömt om frigörelse från staten, men har alltid, i demokratier och diktaturer, inneburit ökad makt hos staten, alltså åt regeringen och byråkratin.

Den socialistiska självprövningen som dessa artiklar är exempel på är i det väsentliga obestriddligt befogad. De socialistiska ideologier som varit rörelsens inspiratörer arbetade för helt andra mål än den socialiseringen, sådan den bedrivs och rimligen kan bedrivs, verkligen leder till. I stället för frihet och självverksamhet träder centraliserad ledning och de enskildas totala infogande i en väldig statsapparat. De socialister som här återopats går visserligen inte in på den politiska frihetens problem, men de har säkerligen klart för sig att en fortsatt vandring på samma väg, en allmän socialisering, skulle hota även denna frihet. Den fångenskap för demokrati och socialism som här skymtar är inte "babylonisk" — det är en permanent statsdiktatur som framträder i perspektivet.

Någon anledning till förvåning eller förakt inför det ideologiska sammanbrottet och den nu aktuella självkritiken finns inte. Allra minst från liberalt håll, ty på avgörande punkter inom det ekonomiskt-sociala området har de gamla liberala idéerna undergått samma förändring och sönderfrätning som de socialistiska. Men däremot borde man kunna räkna med att socialismens dilemma blir mera öppet och allmänt erkänt och att man upphör att åberopa sig på en socialistisk "mystik", som i själva verket kan leva blott genom en föräldrad och illusionistisk fraseologi. Då enighet råder om värdet av frihet och demokrati, om en social utjämning, som inte kan eller bör leda till sträng ekonomisk jämlikhet, om hela systemet av reformer för vinnande av bärgning och trygghet åt alla, om faran av eller i varje fall risken med en mera generell socialisering — då borde hela denna föreställning om en kamp mellan skilda världsåskådningar och ideologier vara mogen att avskivas. Intet skulle underlätta och höja debatten mera än en utrensning av denna förmörkande romantik. Praktiskt-politiskt skulle därmed följa bättre förutsättningar för samarbete och för ett sakligt och obundet ställningstagande från fall till fall. Detta problem berörs i jur. kand. Roland Pålssons klartänkta men i slutsatserna osäkra artikel.

Den högtstående form av socialistisk självprövning ingår ofta en längtan efter den gamla goda tiden, då bitterheten var starkare och elden brann klarare än nu. Man talar inte, liksom rörelsens motståndare, om förborgerligande, men det är samma sak man menar: anslutningen utan entusiasm, inriktningen på rent materiella frågor, den växande tillfredsställelsen med vad som vunnits. Det gäller att ånyo tända branden från svårigheternas och genombrottets år, och man söker oroligt efter det bränsle som skall kunna framkalla ett nytt skede av passion och heroism.

Men är den tanken rimlig? Svaret ges till en del av redaktör Erwin Leiser i *Morgon-Tidningens* berörda serie då han skriver att "i dag har många av de gamla drömmarna förverkligats". Det är helt enkelt så att lidelsen från de verkliga kamparna inte kan återfinnas och att man förnuftigtvis inte kan begära det. En "dröm" var försvarsnihilismen och till och med antipatriotismen. Den bars utan fråga av äkta patos, som oftast visserligen inmängt med naiv optimism och grov okunnighet; ingen demokrat kan nu önska den drömmen tillbaka. I andra fall var det fråga om krav som inte helt realiserats, men som kommit att te sig oväsentliga eller i varje fall inte pockande: t. ex. om republik och om avskaffande av statskyrkan. I åter andra fall, och de är de viktigaste, har drömmarna till så stor del förverkligats att de i varje fall förlorat mystiken, förmågan att passionera. Demokratin är genomförd, sociala reformer har beslutats i en sådan omfattning och blivit så allmänt godtagna att det som är kvar att göra inte kan framstå som något omvälvande och befriande. En arbetare för fyrtio år sedan, med medborgarrätten beskuren av den fyrtigradiga skalan, med en befogad känsla av att politiskt och socialt tillhöra en undre klass, utan lagstadgad miniharbetsdag, semester, ålderdomspension eller barnbidrag, med skatter som proportionsvis var nära nog lika höga som de förmögna, med en reallön som var hälften eller tredjedelen av nutidens — han

kunde känna ett hat och en lidelse som i våra dagar ter sig som ett tecken på missanpassning eller abnormitet. Det finns inte något bränsle av samma halt som i början av århundradet; det är lönlöst och tanklöst att söka efter det.

29/5⁶⁵

Graham Greenes besatthet

VARJE SKAPANDE författare som är värd vår uppmärksamhet... är ett offer: en man som är besatt av en idé, skriver Graham Greene i en av sina kritiska uppsatser. Och hans essäer går till stor del ut på att visa att så är fallet. Alla de författare han älskar bär på en hemlig börda, på problem och minnen som pinar dem, och det är kring dessa ting deras verk kretsar. Det gäller till och med Henry James, av många betraktad som den kyligt behärskade, moraliskt indifferent konstnären framför andra. I Greenes många artiklar om James skymtar visserligen skilda och delvis stridiga uppfattningar, men gång på gång återkommer tanken att ondskan och lidandet behärskar James fantasi. Förklaringen söks i arv, ungdomsminnen och en tidig handling av gemenskap — James skulle utan skäl ha undandragit sig militärtjänst under det amerikanska inbördeskriget. Motiveringen består i hänvisningar till det bedrägliga och fördärvade hos flera av James gestalter, i några citat om religion och katolicism, i intelligent, om också extravaganta tolkningar av James syften i de senare romanerna.

Vid James död försvann, förklarar Greene i ett annat sammanhang, i en uppsats om Mauriac, känslan för det religiösa

GRAHAM GREENE: *The Lost Childhood and Other Essays*. Eyre and Spottiswoode, 15 sh.

KENNETH ALLOTT AND MIRIAM FARRIS: *The Art of Graham Greene*. Hamish Hamilton, 12:6 sh.

ur den engelska romanen och därmed också "känslan för den mänskliga handlingens betydelse". Här blir det klart att Greenes synpunkt är väsentlig, att James — i viss mån också Conrad — för honom måste framstå som undantag från regeln i senare engelsk litteratur. Från denna synpunkt måste de stora berömdheterna från 10- och 20-talen (Galsworthy, Bennett, Shaw och Wells) verka odrägligt ytliga, vare sig de sysslade med sociala eller psykologiska frågeställningar. Och även den yngre generation som för några årtionden sedan i konstens namn förklarade dessa den samtida litteraturens farfäder omöjliga faller under Greenes förkastelsedom. Det är som om "romanen förlorat en dimension", skriver han; Virginia Woolfs och E. M. Forsters gestalter vandrar "likt symboler av papp kring i en värld som blivit tunn som ett pappersblad". Greene framträder som medveten revolutionär och förnyare i strid med den dogmatiskt "rena" romanen i Flauberts anda. I England har han inga motsvarigheter i samma klass; kamraterna är Bernanos och Mauriac.

*